

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ХРОНОТОПУ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК-ДРАМАТУРГІВ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. У даній статті подані основні чинники, які вплинули на трансформацію сучасного українського жіночого драматургічного твору, що призвело до якісних змін сучасного драматургічного хронотопу, та внесли «гендерні корективи», а саме: емоційну пам'ять, більш активне функціонування снів, ілюзорний хронотоп, насиченість побутовими деталями тощо.

Ключові слова: хронотоп, «випадіння з часу», деформація часо-просторової системи.

Аннотація. В данной статье поданы основные факторы, которые повлияли на трансформацию современного украинского женского драматургического произведения, что привело к качественным изменениям хронотопа в современной драматургии и внесли «гендерные коррективы», а именно: эмоциональную память, более активное функционирование снов, иллюзорный хронотоп, наполненность бытовыми деталями и т.д.

Ключевые слова: хронотоп, «выпадение из времени», деформация временной и пространственной систем.

Summary. The article represents the basic factors that influenced modern Ukrainian women's drama transformation and lead to chronotope quality changes and brought in "gender corrections" such as emotional memory, more active functioning of dreams, illusive chronotope, domestic details fulfilling, etc.

Key words: chronotope, "fall from time", deformation of temporal and space systems.

Злам ХХ – ХХІ століть був означений небувалою активізацією культурного та мистецького життя країни. Значних змін у цей період набуває літературна творчість українських письменників, оскільки література, як і будь-який інший вид мистецтва, починає експериментувати з жанрами, сюжетами, персонажами, відчувши вплив постмодерністської течії та усвідомивши творчу свободу, вільну від цензури та ідеологічної заангажованості.

З іншого боку, цей період позначений залежністю митців від читача-споживача. Більшою мірою цю залежність відчуває драматургія, оскільки до кола її зацікавленості входить не тільки читач, але й глядач. Від останнього драматургія залежить навіть більше, адже основною метою написання п'єс є їх втілення на театральній сцені, а отже, на розвиток драматургії безпосередньо впливає стан українського театрального мистецтва.

Більше того, саме наприкінці ХХ століття вітчизняні гуманітарні науки починають ґрунтовні дослідження гендерного аспекту розвитку суспільства. Така зацікавленість проблемою гендеру була обумовлена не стільки інтенсивним розповсюдженням феміністичних ідей, скільки активізацією жінок в усіх сферах діяльності та якісною трансформацією соціальної ролі жінки [3, с. 6].

У цей період жінка владно заявляє про своє існування в політичному, економічному, суспільному житті країни, не залишаючи осторонь культуру та мистецтво. З'являються численні літературно-критичні та художні твори, написані жінками. Українському загалу стають відомі не тільки імена жінок-літературознавців та критиків (В. Агеєва, Т. Гундорова, М. Зубрицька, С. Матвієнко, Н. Мірошніченко, С. Павличко, О. Пахльовська, Л. Таран), але й жінок-драматургів (Н. Неждана, О. Погребінська, Л. Паріс, К. Демчук, І. Коваль, Л. Дзюба, А. Багряна, С. Нови-

цька, Н. Симчич, С. Майданська, Н. Уварова, Г. Легка та ін.).

Жіноча літературна творчість завжди викликала зацікавлення літературознавців та літературних критиків, оскільки саме звернення до так званого "жіночого письма" дає можливість як проаналізувати жіночий літературний твір як такий, так і виокремити в ньому жіноче начало, відмінності у потрактуванні навколишнього світу жінкою-митцем та чоловіком, характерні риси зображення цього світу та персонажів, що перебувають у стані перманентного пошуку себе, свого власного "Я", місця в суспільстві, пов'язані з цим психологічні конфлікти, шляхи їх подолання.

Намагання знайти пояснення у розбіжності способів зображення дійсності чоловіками та жінками в сучасному українському літературному просторі, виокремити специфічні ознаки «жіночого письма» сприяло активізації процесів дослідження жіночої літератури, а саме спробам розробки класифікації жіночої літератури, розкриття жанрово-тематичних та сюжетно-композиційних особливостей, стильової домінанти, образної системи, категорій конфлікту і хронотопу.

Отже, актуальність даної статті обумовлена потребою висвітлення чинників та специфічних ознак, які вплинули на процеси трансформації сучасного жіночого драматургічного тексту, а саме зміну у структурі категорії хронотопу.

Мета роботи – виявити та охарактеризувати особливості сучасного хронотопу у творах українських жінок-драматургів кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Досягнення мети визначає розв'язання таких завдань:

– визначити основні чинники, які вплинули на трансформацію просторово-часових орієнтирів у сучасних жіночих драматургічних творах;

– охарактеризувати значення та роль сучасного хронотопу в українській жіночій п'есі.

Трансформація та якісна зміна, що відбулася у жанрі драматургії кінця ХХ – початку ХХІ століття не оминула і категорію хронотопу, що, як відомо, є засобом характеристики персонажів.

Як зазначає в своїй роботі І. В. Хабарова, хронотоп жіночих п'ес має цілу низку ознак, які, підтверджуючи спільні властивості сучасного драматургічного хронотопу, вносять «гендерні корективи», а саме: емоційну пам'ять, більш активне функціонування снів, ілюзорний хронотоп, насиченість побутовими деталями тощо [3, с. 12].

Незважаючи на усталені закони побудови та функціонування драми, а також досить суворі просторово-часові межі, сучасна світова драматургія загалом і драматургія українська зокрема тяжіють до синкретизації.

Літературознавці вже давно звернули увагу на епізацію та ліризацію драматургічних творів. При цьому сучасні драматурги все частіше починають вдаватися до оповідей, розширюючи ремарки до «міні-розповідей», що виконують роль ліричних відступів, порушуючи головне призначення драматургічного твору – втілення на театральній сцені.

Яскравим прикладом використання епічних прийомів у сучасній українській жіночій драматургії може слугувати п'еса Лесі Волошин «Ельза».

П'еса складається з картин і деякі з них починаються ніби розповіддю авторки про героїв та їхнє життя, автор навіть вдається до стислих філософських розмірковувань. Це не просто опис зовнішності героїв чи їхнього побуту, це настрої, переживання, співчуття, які охоплюють жінку-драматурга настільки, що вона не в змозі приховати свого власного ставлення, вдаючись до «неусталених» законами драматургічного жанру оповідей.

Жінка-драматург, виступаючи тут у ролі оповідача, значно розширює межі ремарок, тим самим змінюючи просторово-часові закони драми.

Незаперечним є той факт, що на сучасну драматургію впливає постмодернізм, який з'єднує літератури та епохи, зокрема і хронотопно, символізує варіативність, вплетіння у текст алюзій й гіперзносок («На виступцях. Фарс для маріонеток» Катерини Демчук [1, с. 347]).

Тут також простежується співіснування в одному персонажі особистостей із різних часів, тотальна відсутність категорії часу та простору або ілюзорність цих категорій, коли авторка розщеплює героїв на частини та відпускає літати у космічному просторі («Я. Сіріус. Кентавр» Лариси Паріс [1, с. 249]).

Так, наприклад, І. В. Хабарова наголошує на тому, що у сучасній драматургії час для героїв не односпрямований; вони здатні змінювати місця минулого, теперішнього й майбутнього, об'єднувати їх та роз'єднувати, ніби вони ніяк не пов'язані [3, с. 11].

У творах сучасних українських жінок-драматургів досить часто і простір, і час не є визначеними і постійними, обидві категорії нічим не обмежуються й характеризуються багатомірністю й циклічністю. Як наслідок, герої втрачають межу між життям і смертю, сном і реальним існуванням («Я. Сіріус. Кентавр» Л. Паріс [1, с. 249], «На виступцях. Фарс для маріонеток» К. Демчук [1, с. 347]).

Однією з вагомих ознак у характеристиці сучасних жіночих п'ес є й те, що досить часто простір обмежується лише однією кімнатою або квартирою та охоплює невеликий проміжок часу («Пригости мене горіхами» А. Багряної [2, с. 7], «Дев'ятий місячний день» О. Погребінської [1, с. 153]).

У цих п'есах хронотоп не відіграє вирішальної ролі, він лише підкреслює важливість дії, роздумів, переживань героїв. Найчастіше дії героїв існують поза простором і часом: емоційна напруженість, психологізм, інтелектуальні поєдинки – основна складова «дій» героїв. Жінка-драматург зосереджує увагу виключно на внутрішньому світі персонажів, і для цього їй не потрібен ані час, ані реальний простір, важливим залишається потойбічний духовний простір.

Досить часто у сучасній жіночій драматургії зустрічаємо використання снів та марень, як засобу відображення емоційного стану героїв. Таке примаєрне, ілюзорне «існування» героїв не залежить від реального часу та простору, воно призводить до деформації часопросторової системи і, як наслідок, унеможливує відновлення та простеження хронологічної послідовності («На виступцях» К. Демчук [1, с. 347], «Я. Сіріус. Кентавр» Л. Паріс [1, с. 249], «Шинкарка» С. Новицької [1, с. 156]).

З іншого боку, категорія хронотопу у п'есах сучасних українських жінок-драматургів тісно пов'язана із буттям через побут. Обмеженість у просторі та часі компенсується перш за все детальними описами предметів побуту, меблів, вбрання. Більше того, буття через побут досить яскраво презентує внутрішній світ героїв, їхні переживання, переконання, дозволяє авторці повернути героя з теперішнього до минулого чи майбутнього і навпаки.

Саме цей прийом дає змогу розширити хронологічні межі, окреслені у реальній дії твору («Дев'ятий місячний день» О. Погребінської [1, с. 153], «Самогубство самотності» Н. Нежданої [1, с. 197], «Пригости мене горіхами» А. Багряної [2, с. 6], «Ельза» Л. Волошин [2, с. 72]).

Отже, існування сучасної української жіночої драматургії як самостійного, самодостатнього та цілісного літературного утворення не викликає жодних сумнівів.

Автори-жінки по-особливому вибудовують сюжетну лінію та створюють систему персонажів, намагаються зруйнувати стереотипи, переосмислюючи уже існуючі в літературі канони щодо використання засобів творення художнього тексту, експериментують із жанрами, сюжетом, компози-

цією, що закономірно призводить до трансформації цих форм, їх переосмислення.

Категорія хронотопу не стає виключенням: у сучасних жіночих п'єсах досить складно відновити хронологічну послідовність, адже однією з основних рис просторово-часового існування героїв сучасних п'єс є «випадіння з часу» [3, с. 15], що призводить до втрати персонажем власного «Я», до постійних переживань та прагнення самоідентифікації. Нерідко зустрічаємо ілюзорне відображення реальності, химерне поєднання сну, марень та дійсності, що викривляє усталені просторово-часові межі, дає змогу багатшарового прочитання та глибокого розуміння тексту сучасних українських жінок-драматургів.

Проаналізувавши твори сучасних українських жінок-драматургів кінця ХХ – початку ХХІ століт-

тя, ми з впевненістю можемо зазначити, що сучасна жінка-драматург – це справжній митець, який нічим не поступається чоловікові у просторі сучасного українського літературного процесу.

Сучасна жінка-драматург вдається до експериментів із формою та змістом свого твору, використовує «зрощення» жанрів та варіювання різноманітними засобами відтворення внутрішнього стану персонажів через деструкцію часо-просторових координат, ігнорування зовнішніх / внутрішніх меж в зображенні закритих місцевостей або, навпаки, безкраїх просторів, поціновування внутрішнього часу (суб'єктивного, щоденного), протиставленого тривалості, протиставлення теперішнього майбутньому або минулому та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Страйк ілюзій: Антологія сучас. укр. драматургії / Авт. проекту та упоряд. Н. Мірошніченко. – К.: Вид-во С. Павличко «Основи», 2004. – 370 с.
2. Сучасна українська драматургія: Альманах / Редкол.: В. Фольварочний (голова) та ін. – К.: Укр. письменник, 2006. – Вип. 3 / Упоряд. Неда Неждана. – 272 с.
3. Хабарова І. Російська жіноча драматургія другої половини 80-х – 90-х років ХХ століття (герой, конфлікт, хронотоп): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.02 – російська література / І. В. Хабарова. – Харків, 2007. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2011